

Uniwersytet Zielonogórski
Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii

Halina Szelağ

**Liceum ogólnokształcące jako agenda
socjalizacji seksualnej młodzieży**

Autoreferat

**Praca doktorska napisana
pod kierunkiem naukowym
prof. dr. hab. Zbigniewa Izdebskiego
Promotor pomocniczy: dr Krzysztof Wąż**

Zielona Góra 2017

Spis treści

1. Seksualność człowieka.....	3
2. Szkoła jako agenda socjalizacji i edukacji seksualnej.....	6
3. Założenia metodologiczne badań własnych.....	9
4. Liceum jako agenda socjalizacji seksualnej w świetle wyników badań własnych.....	12
4.1. Obraz realizacji zajęć edukacyjnych <i>wychowanie do życia</i> <i>w rodzinie</i> w liceach ogólnokształcących województwa lubuskiego.....	12
4.2. Inne sformalizowane obszary socjalizacji seksualnej w szkole....	16
4.3. Obszary niesformalizowane socjalizacji seksualnej w szkole.....	18
5. Stosunek licealistów do wybranych norm z zakresu obyczajowości seksualnej	19
WNIOSKI I POSTULATY.....	23
CYTOWANA LITERATURA.....	25

1. Seksualność człowieka

Współczesny świat charakteryzują dynamiczne przemiany dokonujące się w ramach aksjologicznych, społeczno – kulturowych, gospodarczo – politycznych i edukacyjnych sfer ludzkiej aktywności. Przemiany te szczególnie ujawniły się w obszarze związanym z seksualnością człowieka. Gwałtowny rozwój seksuologii w drugiej połowie XX wieku oraz duże zainteresowanie przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, takich jak: psychologia, socjologia, pedagogika, etyka, antropologia, zagadnieniami związanymi z tą ważną sferą życia kobiety i mężczyzny, skutkowało zwiększeniem wiedzy o seksualności. Pojawiły się nowe terminy, klasyfikacje, normy, które porządkują opis tego obszaru ludzkiej egzystencji.

Seksualność człowieka jest jednym z podstawowych wymiarów jego funkcjonowania, jest, jak pisze Kazimierz Imieliński, „jednym z zasadniczych motorów dynamizujących łączenie się ludzi ze sobą i kształtujących wielowymiarowość współżycia międzyludzkiego”¹.

Istotą seksualności, zgodnie z teorią płciową Maxa Hartmanna, „jest dwubiegunowa dwupłciowość, której istnienie przyjmuje się jako podstawowe zjawisko biologiczne”². Zbigniew Izdebski twierdzi, że „z punktu widzenia socjobiologii i teorii ewolucji to właśnie potrzeba reprodukcji i jej podstawowe narzędzie, jakim jest seksualność, tworzą czynnik sprawczy i ukryty mechanizm wszystkich procesów biologicznych i związanych z nim wtórnych zjawisk kulturowych”³. Według Marii Trawińskiej seksualność jest naturalną wrodzoną cechą organizmu. Można ją rozpatrywać w różnych kategoriach, jako wartość witalną, kulturową, moralną oraz jako wartość osobistą, prywatną, uzależnioną od osobowości, doświadczenia życiowego, przemian światopoglądowych oraz etapu życia⁴. John Bancroft uważa, że „seksualność to aspekt kondycji człowieka przejawiający się w postaci pożądania lub pragnienia, towarzyszących im fizjologicznie zdeterminowanych odpowiedzi seksualnych i zachowań prowadzących do orgazmu lub przynajmniej sprawiającego przyjemność

---

¹ K. Imieliński, *Seksuologia. Zarys encyklopedyczny*, Warszawa 1985, s.343.

² K. Imieliński, *Fizjologiczne aspekty seksuologii*, W: K. Imieliński (red.), *Seksuologia biologiczna*, PWN, Warszawa 1985, s. 19-20.

³ Z. Izdebski, *Seksualność Polaków na początku XXI wieku, Studium badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s.49.

⁴ M. Trawińska, *Socjologia seksu*, W: K. Imieliński (red.), *Seksuologia społeczna*, PWN, Warszawa 1984, s.324-325.

podniecenia, występujących często między dwojgiem ludzi, lecz nierzadko praktykowanych samotnie”⁵.

Erotyzm zaś zdaniem wielu autorów - jest pojęciem, które dopełnia sposób postrzegania ludzkiej seksualności. Według Ireny Obuchowskiej i Andrzeja Jaczewskiego erotyzm odnosi się przede wszystkim do sfery psychicznych przeżyć człowieka, uwikłanych w społeczne tło. Przeżycia te powstają w związku z seksualnością człowieka, są jednak wytworem kultury. Erotyzm to miłość do drugiej osoby zawierająca elementy pożądania seksualnego, to również twórczość artystyczna obejmująca treści seksualne⁶. Zdaniem Zbigniewa Lew-Starowicza erotyzm to zainteresowanie i odczuwanie przyjemności, które wiąże się z atrakcyjnością fizyczną i psychiczną osób pozostających w relacjach hetero-, bi- czy homoseksualnych. Występuje tylko u człowieka i nadaje seksowi ponadbiologiczne i ponadprokreacyjne wartości⁷.

Pozostając na gruncie proponowanych przez współczesną seksuologię definicji, należy uznać, że „nie każde zachowanie seksualne będzie należeć do zachowań erotycznych, a zachowanie erotyczne nie będzie pełnił wszystkich funkcji biologicznych, psychologicznych, społecznych, które spełnia zachowanie seksualne”⁸. Można jednak powiedzieć, że „seksualność jest sposobem, w jaki człowiek doświadcza siebie i wyraża jako ludzką istotę”⁹.

Seksualność człowieka na poziomie najbardziej ogólnym (I poziom) opisuje model ekologiczny, znany jako model dwóch komponentów Whalena, zmodyfikowany przez Schmidta. „Traktuje on seksualność jako atrybut człowieka, jako niezróżnicowaną siłę napędową o złożonych uwarunkowaniach, znajdującą ujście w formach ukształtowanych przez systemy, w których żyje człowiek”¹⁰. Według tego modelu motywacja seksualna jest dyspozycją do reagowania w określony sposób na określone bodźce, a powstaje ona na podłożu dwóch komponentów (stąd nazwa modelu): elementów wrodzonych i elementów nabytych. Elementy wrodzone to wszystkie cechy biofizjolo-

---

⁵J. Bancroft, redakcja wydania I polskiego Z. Lew-Starowicz, A. Robacha, *Seksualność człowieka*, Elsevier Urban & Partner, Wrocław 2011, s. 19.

⁶ Obuchowska, A. Jaczewski, *Rozwój erotyczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2002, s.11.

⁷ Z. Lew-Starowicz, *Kluczowe pojęcia: seks i erotyzm, miłość i związek*, W: Z. Lew –Starowicz, A. Długołęcka, *Edukacja seksualna*, Świat Książki, Warszawa 2006, s.11.

⁸ W. Gasidło, *Z zagadnień etyki małżeńskiej i rodziny*, Wydział Duszpasterstwa Rodzin Kurii Metropolitarnej, Kraków 1990, za R. J. Kijak, *Seks i niepełnosprawność. Doświadczenia seksualne osób z niepełnosprawnością intelektualną*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2009, s.53.

⁹ Z. Izdebski, *Seksualność Polaków...op. cit.*, s.50.

¹⁰ M. Beisert, *W poszukiwaniu modelu seksualności człowieka*, W: M. Beisert (red.), *Seksualność w cyklu życia człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 10-11.

giczne człowieka: typ układu nerwowego, hormonalnego, receptory, które uwarunkowane są przez genotyp danego osobnika. Do elementów nabytych zaliczono sumę wszystkich doświadczeń, przede wszystkim seksualnych, gromadzonych w procesie socjalizacji¹¹.

Perspektywa rozwojowa to drugi poziom opisu seksualności, której można przypisać dwie cechy: stałość – jest atrybutem każdego człowieka oraz zmienność - podlega zmianom rozwojowym, czyli zmienny jest udział poszczególnych czynników na każdym etapie ontogenezy.

Trzeci poziom rozwoju ludzkiej seksualności można przedstawić wykorzystując twierdzenia szczegółowe opisujące teorię rozwoju seksualnego człowieka, która będzie stanowić konkretyzację prawidłowości ogólnych pochodzących z dwóch wyższych poziomów.

Ekspresją seksualną analizowaną oddzielnie dla każdego etapu życia człowieka zajmuje się czwarty poziom modelu. Przejawy seksualności, które ujawniają się na zewnątrz jako zachowania społeczne, podlegają ocenie społecznej. Każde społeczeństwo wykształciło pewne normy i wszystko co wykracza poza nie, jest odchyleniem i zwykle jest obciążone sankcjami¹².

Znane są różne teorie opisujące rozwój seksualny człowieka - niektóre wywodzą się z paradygmatu psychoanalitycznego (Z. Freud, E. H. Erikson), inne to teorie poznawcze (J. Piaget, L. Kohlberg) oraz kulturowe (S. L. Bem)¹³.

Do przedstawienia zagadnień związanych z seksualnością licealistów wybrano teorię O. F. Kernberga, ponieważ wywodzi się ona z paradygmatu psychodynamicznego i dzięki temu można przyjąć twierdzenia o roli czynników wpływających na funkcjonowanie seksualne człowieka oraz twierdzenia o decydującym wpływie czynników rozwojowych na aktualny stan człowieka.

Kernberg podzielił rozwój człowieka na trzy etapy: dzieciństwo, dorastanie i dorosłość. Każdy z nich ma odrębny charakter i opiera się na dokonaniach etapów wcześniejszych, które stanowią podstawę do kształtowania się etapów późniejszych¹⁴. Według Kernberga młodzieńcza seksualność rodzi się pod wpływem zdarzenia ponownie pobudzonego podniecenia seksualnego i pożądania erotycznego

---

¹¹ K. Imieliński, *Seksjatria*, t.1, Polskie Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1990, s. 73-40.

¹² M. Beisert, *W poszukiwaniu modelu...op. cit.*, s.12.

¹³ *Ibidem*, s.17.

¹⁴ *Ibidem*, s.18-19.

wywołanego przez zmiany hormonalne okresu dojrzewania¹⁵. Młodość wiąże się z kryzysami tożsamości. Kernberg wskazuje, że „istnieje korelacja między kryzysem tożsamości a tożsamością ego: im bardziej stabilna jest podstawa tożsamości ego, tym lepiej on czy ona poradzą sobie z kryzysami tożsamości; im trudniejsze są wyzwania rzucone przez otoczenie ustalonej tożsamości ego, tym większa groźba załamania się osoby z upośledzoną formacją tej tożsamości”¹⁶. W wyniku przejścia przez okres dorastania zintegrowane zostaną w jedną całość czułość i miłość oraz pożądanie i agresja, chociaż w sposób różny dla każdej płci. Młody człowiek będzie gotowy do stworzenia stałego związku, w którym miłość i pożądanie dotyczyć będą tej samej osoby¹⁷.

2. Liceum jako agenda socjalizacji i edukacji seksualnej

Pojęcie socjalizacji ma wiele znaczeń. Często socjalizację traktuje się jako spontaniczne wrastanie w grupy społeczne. Definiowana jest również jako proces zmian w rozwoju jednostki, które powstają dzięki interakcji z innymi ludźmi, przyswajania kompetencji społecznych, uczenia się różnych kultur w ciągu całego życia¹⁸. Socjalizacja jest przedmiotem zainteresowania psychologii, antropologii społecznej, socjologii oraz pedagogiki. Każda z tych dyscyplin koncentruje się jednak na innym jej aspekcie.

Jedną z najważniejszych instytucji społecznych uczestniczących w procesach wychowawczych i socjalizacyjnych jest szkoła. Emile Durkheim, francuski socjolog, na początku XX wieku przedstawił relację pomiędzy socjalizacją a wychowaniem, określając wychowanie jako „metodyczną socjalizację” i najważniejszy instrument uwewnętrzniania norm społecznych¹⁹.

Według Romany Miller socjalizacja to proces, który wsparty wychowaniem daje efekt w postaci uspołecznienia. Wychowanie w tym ujęciu jest kategorią zakresowo węższą od socjalizacji, gdyż oznacza celowe i zinstytucjonalizowane procesy lub

---

¹⁵ O. F. Kernberg, *Związki miłosne. Norma i patologia*, Przekład E. Lipka, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1995/1998, s. 209.

¹⁶ *Ibidem*, s. 210.

¹⁷ M. Beisert, *W poszukiwaniu modelu...op. cit.*, s. 22.

¹⁸ A. Radziewicz-Winnicki, *Pedagogika społeczna wobec realiów codzienności*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 435-436.

¹⁹ E. Durkheim, *Edukation et sociologie*, Paris 1923, za K.-J. Tillmann, *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, Tłum. G. Bluszcz, B. Miracki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s.34.

działania podejmowane przez kwalifikowanych wychowawców²⁰. Florian Znaniecki przez wychowanie rozumie zarówno celową działalność wychowawczą jak i spontaniczne procesy przystosowania, czyli wychowanie i socjalizacja są to pojęcia według niego równoznaczne.

Proces socjalizacji przebiega równocześnie na wielu poziomach, dlatego można wyróżnić na przykład socjalizację językową, ekologiczną, polityczną, religijną, moralną, a także socjalizację seksualną. Według Z. Izdebskiego socjalizacja seksualna to „proces nabywania przez jednostkę wartości, wierzeń, idei, symboli kulturowych oraz obowiązujących zasad zachowania – elementów życia człowieka, które pozostają w ścisłym związku z jego seksualnością, w znacznym stopniu ją wyznaczając”²¹.

Socjalizacja seksualna zaczyna się w momencie narodzin dziecka, w jego domu, potem również w przedszkolu, szkole i trwa do końca życia. Rodzice, poszerzając się grono osób dorosłych oraz rówieśnicy przekazują młodemu człowiekowi informacje na temat seksualności człowieka. Inne agendy socjalizacji seksualnej młodzieży to Kościół, organizacje młodzieżowe oraz szeroko rozumiane media, a zwłaszcza internet, którego najliczniejszymi użytkownikami są młodzi ludzie.

Szkoła jako instytucja wykazuje tendencję do uregulowanego i idącego w jednym kierunku wpływu na osobowość uczniów. Socjalizacja przebiega w niej nie „przy okazji”, lecz prowadzona jest planowo jako główne zadanie. Teoria socjalizacji szkolnej, według Tillmanna, powinna formułować pytania w dwóch kierunkach: jaka forma uregulowanego i normalizującego wpływu na osobowość młodych ludzi ma faktycznie miejsce w szkole oraz jakie różnice występują pomiędzy różnymi formami szkoły. Drugi kierunek pytań dotyczyć powinien związku pomiędzy procesami socjalizacji spowodowanymi przez instytucję szkoły a wymaganiami systemu ogólnospołecznego²².

Próba analizy funkcjonowania szkoły jako agendy socjalizacji seksualnej wymaga wykorzystania różnych kryteriów porządkujących zróżnicowane aspekty życia szkolnego: strukturę szkół, interakcje nauczyciel – uczeń oraz program nauczania²³.

---

²⁰ R. Borowicz, *Socjalizacja*. W: *Encyklopedia socjologii*. (t. 4). Oficyna Naukowa, Warszawa 2002, s.43.

²¹ Z. Izdebski, *Seksualność Polaków...*, op. cit., s. 67.

²² K.-J. Tillmann, *Teorie socjalizacji. Społeczność...*, op. cit.,s. 117.

²³ A. G. Kaplan, M. A. Sedney, *Psychology and sex Roles.. An Androgynous Perspective*, Boston-Toronto 1980, za M. Chomczyńska-Miliszkievicz, *Edukacja seksualna w społeczeństwie współczesnym. Konteksty pedagogiczne i psychospołeczne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2002, s.139.

W wieku dziewiętnastym nastąpiło unaukowanie seksu – stał się on obiektem zainteresowania nauk takich jak: medycyna, prawo, psychologia i seksuologia. Zdaniem Michela Foucaulta, francuskiego filozofa, zarówno pedagogizacja jak i unaukowanie seksu stanowią wyraz zacieśnienia się związków pomiędzy seksem a prawdą, co wiąże się z potrzebą pozyskania prawdziwej i uporządkowanej wiedzy na temat seksu, wyrażającej się w przekonaniu, że istnieje ukryta prawda o seksie i że seks może dostarczać prawdy o człowieczeństwie²⁴.

Pedagogika seksualna jest subdyscypliną pedagogiki, jest nauką o wychowaniu seksualnym. „Jest zarazem nauką normatywną i empiryczną, która uwzględniając dorobek nauk pomocniczych podejmuje badania rzeczywistości wychowawczej, tworzy teorie, a także formułuje prawa oraz ustala zasady, metody i formy działalności wychowawczej, odnoszącej się do seksualności i aktywności seksualnej człowieka”²⁵. Edukacja seksualna – jest działaniem skierowanym do dzieci, młodzieży i dorosłych, związanym z płciowością człowieka i polega na dostarczeniu odpowiedniej wiedzy i kształtowaniu zachowań prozdrowotnych. Program edukacji seksualnej właściwie prowadzony w szkole stwarza szansę zdobycia rzetelnych informacji dostosowanych do wieku dziecka²⁶.

7 stycznia 1993 r. Sejm uchwalił Ustawę o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży²⁷. Na mocy tej ustawy Minister Edukacji Narodowej 18 sierpnia 1993 r. wydał zarządzenie obligujące szkoły do realizacji wychowania seksualnego. Nauczanie miało być prowadzone w szkole podstawowej oraz ponadpodstawowej na godzinach wychowawczych, lekcjach biologii, higieny, ochrony środowiska, historii, geografii, języka polskiego i języków obcych²⁸. W 1999 r. w wyniku kolejnej nowelizacji Ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży zmieniono nazwę przedmiotu z „wiedzy o życiu seksualnym” na „wychowanie do życia w rodzinie”. Podstawowym aktem prawnym regulującym sposób realizacji zajęć edu-

---

²⁴ M. Foucault, *Wola wiedzy*, W: M. Foucault *Historia seksualności*, przeł. B. Banasik, T. Komendant, K. Matuszewski, Gdańsk 2010, s.27-29, 51.

²⁵ Z. Izdebski, *Pedagogika seksualna*, W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t.6, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 251.

²⁶ Z. Izdebski, *Edukacja seksualna*, W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s.977.

²⁷ Ustawa z dnia 7.01.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. z 1994 r., Nr 17, poz.78).

²⁸ Z. Izdebski, *Edukacja seksualna w Polsce*, W: Z. Izdebski, A. Ostrowska, *Seks po polsku. Zachowania seksualne jako element stylu życia Polaków*, MUZA SA, Warszawa 2003, s.83.

cyjnych *wychowanie do życia w rodzinie* jest Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. z późniejszymi zmianami²⁹, które określa warunki wdrożenia tych zajęć do szkół.

Od szkoły oczekuje się realizacji zajęć z zakresu edukacji seksualnej, w toku których młodzież otrzymywałaby ważne, oparte na najnowszych osiągnięciach naukowych informacje na temat seksualności człowieka, „a dobrze przygotowany nauczyciel podejmowałby dialog z młodzieżą na ważne i trudne tematy, kształtował odpowiednie postawy wobec przyszłego partnera seksualnego, nacechowane szacunkiem i miłością”³⁰. Tymczasem rzeczywistość daleko odbiega od oczekiwań. Ze względów politycznych i ideologicznych szkolna edukacja seksualna prowadzona w ramach zajęć edukacyjnych *wychowanie do życia w rodzinie* nie spełnia do końca oczekiwań uczniów i nie jest realizowana w sprzyjającej atmosferze³¹.

3. Założenia metodologiczne badań własnych

Przed przystąpieniem do sformułowań założeń metodologicznych badań własnych poczyniono szereg rozstrzygnięć dotyczących przedmiotu badań.

1. Przyjęto, że socjalizacja seksualna to socjalizacja do roli partnera seksualnego, przyswajanie i internalizowanie norm i wzorów postępowania składających się na obyczajowość seksualną (wąskie rozumienie).

2. Przyjęto, że „obyczajowość seksualna to zbiór norm i wzorów (modeli) postępowania odnoszących się do zachowań seksualnych (manifestacji i realizacji potrzeb seksualnych) podejmowanych przez partnerów seksualnych oraz zachowań podejmowanych w celu zainicjowania związku seksualnego, jego utrzymania lub zakończenia. Niektóre z tych zachowań, uznane przez prawo, religię lub otoczenie społeczne za ważne poddane są kontroli społecznej mimo ich prywatnego charakteru”³².

3. Przyjęto, że na terenie szkoły, jako agendy socjalizacyjnej, socjalizacja seksualna odbywa się poprzez:

---

²⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz o metodach i środkach świadomej prokreacji, zawartych w podstawie kształcenia ogólnego, Dz.U. Nr 67, poz.756.

³⁰ Z. Izdebski, *Seksualność Polaków...*, op. cit., s. 755.

³¹ Z. Izdebski, K. Wąż, *Edukacja seksualna. Potrzeba, oczekiwania społeczne, realizacja*, „Edukacja. Studia. Badania. Innowacje”, 2011, 1: 47-60.

³² K. Wąż, *Socjalizacja seksualna i przemiany w obyczajowości seksualnej młodzieży*, W: Z. Izdebski, T. Niemiec, K. Wąż, *(Zbyt) młodzi rodzice*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2011, s. 66.

- udział uczniów w zajęciach *wychowanie do życia w rodzinie*;
- udział uczniów w innych zajęciach (lekcjach innych przedmiotów, zajęciach pozalekcyjnych), w toku których podejmowana jest problematyka seksualności i jej społeczno - kulturowych uwarunkowań;
- określenie w prawie wewnątrzszkolnym (statut szkoły, regulaminy) oraz w programie wychowawczym, profilaktycznym norm i zasad postępowania będących elementami obyczajowości seksualnej, zapoznanie uczniów z nimi i ich egzekwowanie;
- podejmowanie przez uczniów rozmów i zachowań w kontakcie z rówieśnikami, które odnoszą się do seksualności i aktywności seksualnej.

Przedmiot i cele badań

Próba stworzenia diagnozy funkcjonowania szkoły jako agendy socjalizacji seksualnej młodzieży poprzez analizę realizacji zajęć *wychowanie do życia w rodzinie*, innych zajęć edukacyjnych oraz analizę dokumentacji szkoły (statut, programy wychowawcze i profilaktyczne) było głównym celem badań.

Problemy badawcze

Główne problemy badawcze, które określiły i sprecyzowały zakres postępowania badawczego, sformułowano następująco:

- 1. Jaki jest obraz socjalizacji seksualnej młodzieży uczącej się w liceum ogólnokształcącym?**
- 2. Jaką rolę w socjalizacji seksualnej odgrywają zajęcia edukacyjne *wychowanie do życia w rodzinie*?**
- 3. Jaka jest rola innych agend socjalizacji seksualnej młodzieży licealnej?**

Do każdego problemu głównego sformułowano problemy szczegółowe. Ponadto sformułowano problemy zależnościowe, które przedstawia poniższy schemat.

Zmienne niezależne:

- **Socjodemograficzne**
(płeć, miejsce zamieszkania
oraz uczęszczania do szkoły)

- **Udział w zajęciach wdz**

- **Omawianie zagadnień związanych
z seksualnością na in. zajęciach**

- **Dodatkowa lektura**

- **Rozmowy z rówieśnikami**

- **Samoocena poziomu wiedzy**

zmienne zależne:

stosunek do wybranych
norm obyczajowości
seksualnej w naszej
kulturze

poglądy na temat przydatności
wiedzy nabytej na zajęciach wdz
w późniejszym życiu

Metody, techniki i narzędzia badawcze

W niniejszej dysertacji procedura badawcza obejmowała badania sondażowe, w ramach których w marcu i kwietniu 2015 r. przeprowadzono badania ankietowe na grupie pełnoletnich uczniów sześciu liceów ogólnokształcących z południowej części województwa lubuskiego. Badania przeprowadzono w trzech liceach w Zielonej Górze oraz w liceach ogólnokształcących w Nowej Soli, Świebodzinie i Sulechowie.

W przeprowadzonych badaniach posłużono się takimi technikami jak: ankieta, wywiad, badanie dokumentów. Narzędziem badawczym dla ankiety był kwestionariusz wypełniany samodzielnie przez respondenta. Kwestionariusz zawierał zarówno pytania jak i stwierdzenia. W odpowiedziach na pytania dotyczące poglądów zastosowana została skala Likerta – takiego formatu pytania, w których respondenci proszeni są o określenie, czy się z czymś zdecydowanie zgadzają, zgadzają, nie zgadzają się, czy też zdecydowanie nie zgadzają³³.

W analizach posłużono się testem chi – kwadrat. W badaniach przyjęto poziom istotności alfa = 0,05. O różnicy istotnej statystycznie orzekano zatem, gdy wyznaczona przez program statystyczny wartość „p” była mniejsza od 0,05. Obliczenia wykonano w pakiecie statystycznym JBM SPSS Statistic.

³³ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 270.

W niniejszej dysertacji analizie statystycznej poddano 328 kwestionariuszy ankiety. Każdy z nich zawierał trzydzieści osiem pytań. Większość pytań zawierała podpunkty. Narzędzie badawcze – kwestionariusz ankiety, został zweryfikowany w toku badań pilotażowych.

Analizie poddano następujące dokumenty szkoły: statut, programy wychowawczy i profilaktyczne, katalogi biblioteczne. Na potrzeby badań wyżej wymienionych dokumentów stworzono narzędzie badawcze – klucz kategoryzacyjny³⁴, według którego dokonano analizy ich treści.

Próba dyrektorów liczyła 6 osób, podobnie jak próba nauczycieli zajęć edukacyjnych *wychowanie do życia w rodzinie* oraz próba nauczycieli biblioteki. Dla każdej grupy przygotowano dyspozycje do rozmowy, na podstawie których przeprowadzono wywiady.

4. Liceum jako agenda socjalizacji seksualnej w świetle wyników badań własnych

Rezultaty badań własnych pozwoliły na podjęcie próby sformułowania ustaleń i zależności w obszarach wyznaczonych przez przyjęte problemy badawcze.

4.1. Obraz realizacji zajęć edukacyjnych *wychowanie do życia w rodzinie*

Na obszarze województwa lubuskiego w roku szkolnym 2014/2015 funkcjonowało 55 liceów ogólnokształcących dla młodzieży. Tylko w 26 szkołach wykazano obecność 30 nauczycieli *wychowania do życia w rodzinie*. Analiza planu lekcji (Tabela 1) poszczególnych szkół pod kątem obecności zajęć edukacyjnych *wychowanie do życia w rodzinie* wykazała, że w 27. liceach (49,1%) województwa lubuskiego zajęcia te nie znalazły się w tygodniowym planie lekcji dla poszczególnych klas. Tylko w czternastu szkołach, co stanowi 25,45%, można było jednoznacznie stwierdzić, że zajęcia te włączone były do planu lekcji poszczególnych klas. Nie można było tego stwierdzić w kolejnych czternastu liceach (25,45%), ponieważ na stronach internetowych tych szkół nie umieszczono wykazu nauczycieli, ich specjalności, albo planu lekcji.

---

³⁴ B. Berelson, *Content Analysis* W: G.Lindzey (red.), *Handbook of Social Psychology*, t. I, Massachusetts 1959, s.489 za B. Gola, *Modele zachowań seksualnych w prasie młodzieżowej i poglądach nastolatków*, Wydawnictwo UJ 2008, s. 91.

Tabela 1. Nauczyciele zajęć edukacyjnych *wychowanie do życia w rodzinie* w liceach województwa lubuskiego oraz umieszczenie tych zajęć w szkolnym planie lekcji, rok 2015

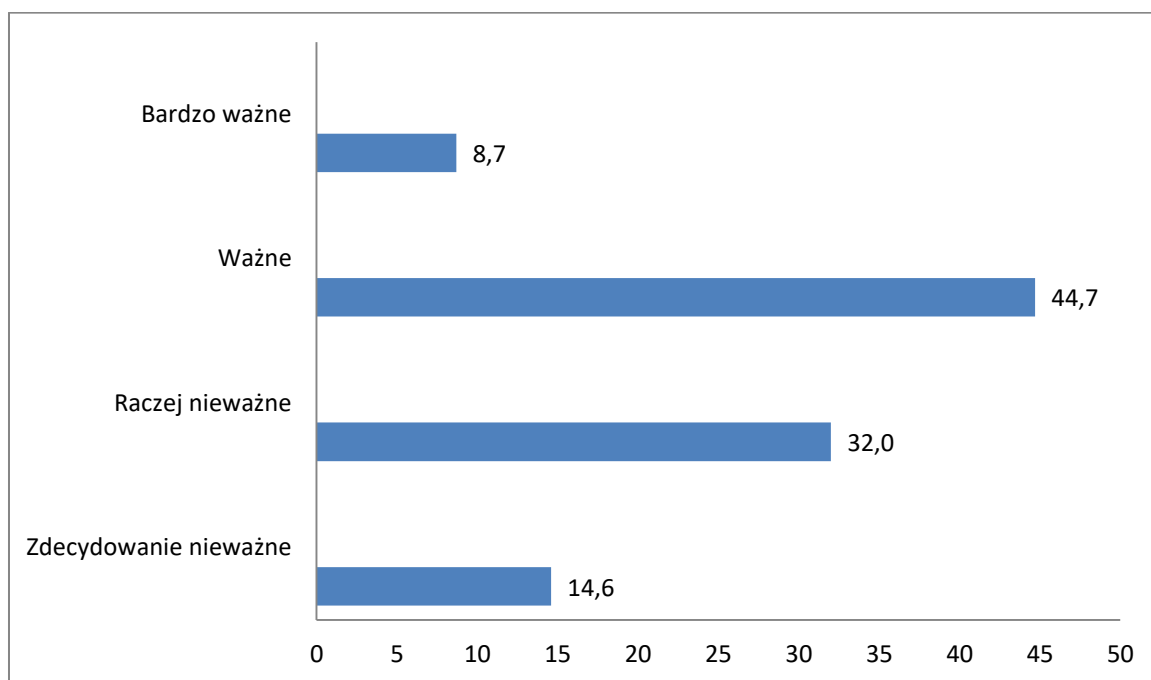
Liczba liceów w woj. lubuskim	Liczba nauczycieli <i>wychowanie do życia w rodzinie</i>			Umieszczenie zaj. edukacyjnych <i>wychowanie do życia w rodzinie</i> w szkolnym planie lekcji			
	30		0	Brak danych	Są w planie lekcji	Nie ma w planie lekcji	Brak danych
55	Kobiety	Mężczyźni			Liczba szkół	Liczba szkół	Liczba szkół
	28 (93,3%)	2 (6,7%)					
Liczba liceów							
	26 (47,3%)	23 (41,8%)	6 (10,9%)		14 (25,45%)	27 (49,1%)	14 (25,45%)

W sześciu badanych szkołach na zajęcia edukacyjne *wychowanie do życia w rodzinie* uczęszczała połowa (50,3%) badanej młodzieży, w tym połowa wszystkich dziewcząt i chłopców. 93,8% ankietowanych wskazało, że uczęszczało na te zajęcia w gimnazjum, a 68,2% na etapie szkoły podstawowej. Są to wyniki nieco wyższe od uzyskanych w badaniach ogólnopolskich, ponieważ na podstawie badań, które przeprowadził Instytut Badań Edukacyjnych w pierwszym kwartale 2015 r. stwierdzono, że odsetek uczniów, którzy uczęszczają na zajęcia edukacyjne *wychowanie do życia w rodzinie*, spada z 75% danego rocznika w gimnazjum do 35% rocznika w szkołach ponadgimnazjalnych³⁵.

Zdaniem nauczycieli oraz dyrektorów wszystkich badanych szkół uczniowie rezygnują z uczęszczania na zajęcia edukacyjne *wychowanie do życia w rodzinie*, ponieważ są one nieobowiązkowe oraz umieszczane są najczęściej w szkolnym planie lekcji na ostatnich lub pierwszych godzinach lekcyjnych. Również według opinii licealistów, uczniowie nie uczęszczają na zajęcia edukacyjne *wychowanie do życia w rodzinie*, ponieważ są one: nieobowiązkowe (31,0%), młodzież posiada wystarczającą wiedzę na temat seksualności człowieka (25,0%), zajęcia te umieszczone

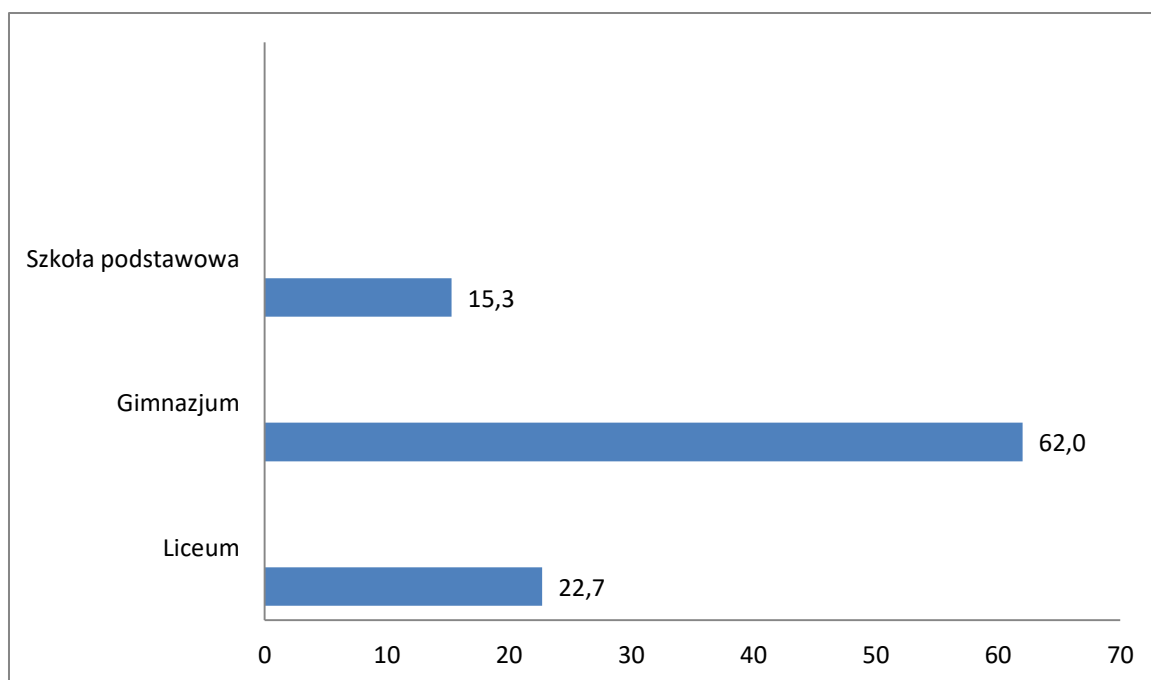
³⁵ Raport z badania: *Opinie i oczekiwania młodych dorosłych (osiemnastolatków) oraz rodziców dzieci w wieku szkolnym wobec edukacji dotyczącej rozwoju psychoseksualnego i seksualności*. Wydawca: Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa, lipiec 2015, s.46. Publikacja opracowana w ramach projektu systemowego: *Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego*, współfinansowana przez UE ze środków EFS.

są na pierwszej lub ostatniej godzinie lekcyjnej (23,5,0%), sposób prowadzenia tych zajęć dla młodzieży jest mało atrakcyjny (15,6%).

Wykres 1. Zajęcia edukacyjne *wychowanie do życia w rodzinie* w liceum jako źródło wiedzy o seksualności człowieka, licealiści N=328, procent badanych, rok 2015

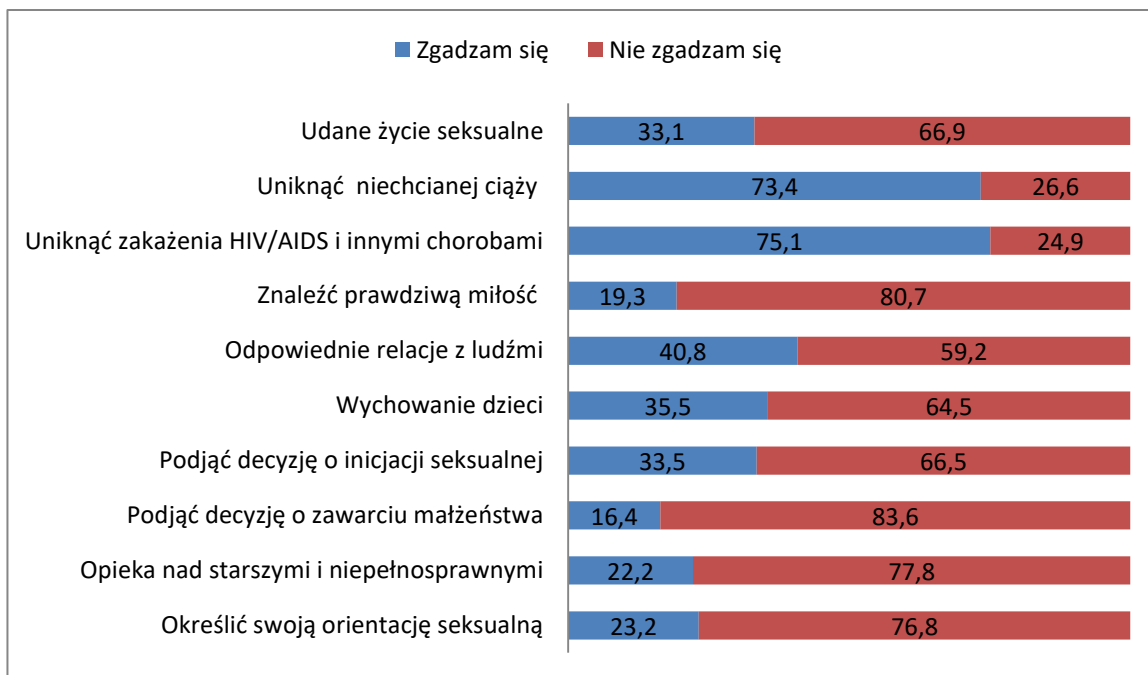
Zapytano ankietowanych, jak ważnym źródłem wiedzy o seksualności człowieka są dla nich zajęcia edukacyjne *wychowanie do życia w rodzinie* w liceum. Więcej niż połowa uczniów (53,4%) uważa te zajęcia za ważne i bardzo ważne źródło informacji na temat seksualności człowieka (Wykres1), ale te najbardziej istotne informacje na temat seksualności człowieka ankietowani uzyskali już na etapie gimnazjum (Wykres 2).

**Wykres 2. Etap nauki, na którym informacje na temat seksualności człowieka, według liceali-
stów, są dla nich najbardziej istotne, licealiści N=328, procent badanych, rok 2015**

Wszyscy nauczyciele zajęć edukacyjnych *wychowanie do życia w rodzinie*, z którymi przeprowadzono wywiady, korzystali z programu nauczania tego przedmiotu przygotowanego przez wydawnictwo RUBIKON, autorstwa T. Król i M. Ryś. Połowa z nich polecała młodzieży podręczniki do tego przedmiotu oraz dodatkową lekturę.

Najbardziej atrakcyjne dla młodzieży tematy realizowane na zajęciach *wychowania do życia w rodzinie* - to tematy związane z antykoncepcją. Prawie trzy czwarte uczniów stwierdziło, że wiedza nabyta na zajęciach edukacyjnych *wychowanie do życia w rodzinie* może im ułatwić zabezpieczenie się przed niechcianą ciążą (73,4%), a także pozwoli im uniknąć zakażenia się HIV/AIDS oraz innymi chorobami przenoszonymi drogą płciową (75,1%) (Wykres 3).

Wykres 3. Przydatność wiedzy nabytej na zajęciach edukacyjnych *wychowanie do życia w rodzinie*, według opinii uczniów, licealiści N=328, procent badanych, rok 2015

Idealny nauczyciel zajęć edukacyjnych *wychowanie do życia w rodzinie*, według badanych licealistów, to raczej osoba młoda - do 30 lat (51,1%), kobieta (40,9%), o orientacji raczej heteroseksualnej (50%); nie ma znaczenia jej stan cywilny (48,1%), rodzinny (50,0%) czy światopogląd (65,9%). Idealny nauczyciel nie powinien obrażać i ośmieszać uczniów (78,5%), powinien być tolerancyjny (75,8%), kontaktowy (72,4%), dyskretny (64,9%), mądry życiowo (64,0%) i powinien posiadać odpowiednią wiedzę merytoryczną (55,5%). Uczniowie chcieliby, aby nauczyciele na zajęciach *wychowania do życia w rodzinie* stosowali różne formy i metody nauczania oraz różnorodne środki dydaktyczne (38,3%).

4.2. Inne sformalizowane obszary socjalizacji seksualnej w szkole

Najwięcej licealistów odpowiedziało, że tematy związane z seksualnością człowieka poruszane były na lekcjach biologii (62,8%) oraz religii (43,9%). Omawianie na lekcjach religii zagadnień związanych z seksualnością człowieka nie zawsze jest dobrze przyjmowane przez uczniów, co wykazały badania jakościowe przeprowadzone w zielonogórskich szkołach³⁶.

³⁶ K. Wąż, A. Tabaczuk, *Realizacja zajęć *wychowanie do życia w rodzinie* w szkołach podstawowych, gimnazjalnych i szkołach ponadgimnazjalnych w Zielonej Górze*, Zielona Góra 2016, s.42 (nieopublikowany raport z badań).

Biblioteki szkół, w których prowadzono badania, są bardzo ubogie w wydawnictwa poruszające tematykę seksualności. Jeżeli są już w ich zasobach jakieś publikacje z tego zakresu, to młodzież i tak z nich nie korzysta lub korzysta bardzo rzadko – średnio jedno wypożyczenie na miesiąc lub jedno na semestr.

Po przeanalizowaniu statutów sześciu badanych liceów pod kątem treści przyczyniających się do socjalizacji seksualnej młodzieży można stwierdzić, że każda z tych szkół stawia sobie za cel przygotowanie uczniów do wypełniania obowiązków rodzinnych oraz innych ról społecznych. Uczeń ma prawo do wyrażania swoich myśli, przekonań, światopoglądu. Uczeń ma obowiązek przestrzegać zasad kultury współżycia, powinien dbać o schludny wygląd, okazywać szacunek starszym oraz rówieśnikom, przestrzegać postanowień statutu i innych regulaminów. Nauczyciele, wychowawcy na godzinach wychowawczych mają za zadanie wpajać uczniom normy i zasady moralne, uczyć tolerancji, a w razie potrzeby organizować pomoc psychologiczno – pedagogiczną. Dużą rolę w tych działaniach odgrywają pedagodzy i psychologowie szkolni. Wszystkie szkoły nastawione są na współpracę z rodzicami, którzy również mają prawo do skorzystania z pomocy pedagogiczno - psychologicznej w razie zaistniałej potrzeby.

Organizację zajęć edukacyjnych *wychowanie do życia w rodzinie* regulują statuty jedynie dwóch szkół. We wszystkich statutach podkreślono, że obowiązkiem ucznia jest występować na uroczystościach szkolnych w stroju galowym. Tylko w statucie jednej szkoły znaleziono zapis zobowiązujący ucznia do zachowania umiaru w doborze ubioru codziennego, fryzury i biżuterii. Natomiast regulacji związanych z korzystaniem przez uczniów na terenie szkoły z telefonów komórkowych oraz innych urządzeń utrwalających obraz i dźwięk nie ma w statucie tylko jednej szkoły. Zadaniem szkoły jest chronić uczniów przed treściami z internetu, które stanowiłyby zagrożenie dla ich rozwoju - taki zapis znaleziono tylko w statucie jednej szkoły. Również tylko w statucie tej samej szkoły znalazł się zapis dotyczący *czynów nieobyczajnych*, które stanowią podstawę do skreślenia z listy uczniów. Słowo *pleć* pojawia się w statucie tylko jednego liceum i to tylko raz, w zapisie mówiącym o tym, że wszyscy członkowie społeczności szkolnej są równi wobec prawa bez względu na różnice rasy, płci, religii, narodowości, poglądów. Statuty wszystkich szkół zawierają zapisy dotyczące prowadzenia działań związanych z edukacją prozdrowotną, promocją zdrowia, edu-

kacją ekologiczną, natomiast w żadnym statucie nie znaleziono regulacji na temat wychowania seksualnego. W statutach tych sześciu szkół nie ma również żadnej wzmianki na temat sposobu udzielania pomocy uczennicom w ciąży czy młodym matkom/ojcom, pomimo tego, że takie sytuacje w szkołach zdarzają się.

Programy wychowawcze oraz profilaktyczne poszczególnych szkół zawierały bardzo różnorodne treści oraz miały różną formę. Treści związane z socjalizacją seksualną ujęto w celach ogólnych/kierunkowych, celach szczegółowych oraz zadaniach szkoły. W programach tych zwrócono uwagę na następujące kwestie: rozwój moralny uczniów, kształtowanie właściwej hierarchii wartości moralnych, okazywanie szacunku innym ludziom, funkcje i wartość rodziny, postawy asertywne, tolerancję wobec pozytywnych odmienności, profilaktykę HIV/AIDS. Tylko programy wychowawczy i profilaktyczny jednej szkoły zalecały realizację zagadnień związanych z edukacją seksualną - szczególnie podkreślona została tematyka antykoncepcji, prostytucji, pornografii oraz zagrożeń płynących z umieszczania zdjęć i filmów w internecie. Według zaleceń zawartych w analizowanych programach, kwestie związane z socjalizacją seksualną młodzieży powinny być realizowane na zajęciach dydaktycznych z różnych przedmiotów, również religii, na godzinach wychowawczych, na zajęciach edukacyjnych *wychowanie do życia w rodzinie*, imprezach szkolnych oraz w formie konkursów i olimpiad ogólnoszkolnych.

4.3. Obszary niesformalizowane socjalizacji seksualnej w szkole

Dwie trzecie licealistów rozmawiało z rówieśnikami ze szkoły na tematy związane z seksualnością człowieka, najczęściej na przerwach (58,9%). Według dyrektorów tych szkół oraz nauczycieli *wychowania do życia w rodzinie*, w przypadku nieodpowiedniego zachowania się uczniów na terenie szkoły lub imprezach organizowanych przez szkołę, najczęściej zwracali im uwagę nauczyciele.

Występująca niekiedy wśród osób dorosłych bierna akceptacja zachowań seksualnych (namiętne pocałunki, pieszczoty, eksponowanie nagiego ciała) młodzieży na terenie szkoły pokazuje, że rozwój socjopsychologiczny seksualności uczniów zachodzi „obok szkoły”. Taka bierna akceptacja przez osoby dorosłe pewnych przejawów aktywności seksualnej uczniów oprócz tego, że może prowadzić do ujawnienia się zachowań stanowiących poważne zagrożenia w stosunku do innych uczniów, uniemożliwia kształtowanie się procesów rozwoju seksualności młodych ludzi w kierunku pożądanym osobowościowo i społecznie. Powstrzymywanie się przez pedago-

gów od jakiegokolwiek reakcji na zachowania seksualne uczniów stwarza atmosferę przyzwolenia, co stanowi silne wzmocnienie społeczne. Z drugiej strony, brak zaangażowania nauczyciela w proces tworzenia wzorców zachowań seksualnych uczniów, uniemożliwia kształtowanie się dojrzałości seksualnej młodych ludzi³⁷.

5. Stosunek licealistów do wybranych norm z zakresu obyczajowości seksualnej

Normy obyczajowe określane są jako umowne, powszechnie przyjęte, utwierdzone tradycją sposoby postępowania w danych okolicznościach, właściwe dla danej grupy ludzi, charakterystyczne dla danego regionu, terenu, środowiska³⁸. Zdaniem Krzysztofa Wąży zmiany obyczajowości seksualnej młodzieży podążają w następujących kierunkach: odejście od tradycyjnych, opartych o normy religijne wzorów postępowania, instrumentalizacja podejścia do partnera seksualnego, liberalizacja i osłabienie kontroli społecznej, zmiany we wzorach zachowań dotyczących zawierania związków, funkcjonowania w nich i ich kończenia³⁹.

W kwestionariuszu ankiety uczniowie mieli określić swój stosunek do zachowań seksualnych podejmowanych przez młodzież na terenie szkoły lub imprezach szkolnych, do zachowań seksualnych związanych z modą lub nowoczesnymi technologiami komunikacyjnymi takimi jak: namiętne pocałunki, odbywanie stosunków płciowych, eksponowanie nagiego ciała, odważny makijaż, piercing, ostry tatuaż, umieszczanie w internecie zdjęć i filmów z wizerunkiem nagiego ciała oraz aktów płciowych, przesyłanie tych materiałów przez telefony komórkowe, prostytuowanie się – sponsoring, prezentacja zachowań seksualnych podczas video-czatu za odpowiednią zapłatą, „wystawianie dziewictwa na sprzedaż”, odpowiedni wiek do podjęcia inicjacji seksualnej, najważniejszy powód podejmowania współżycia płciowego, stosunek do aborcji.

Przeanalizowano zależności: w jaki sposób udział licealistów w zajęciach edukacyjnych *wychowanie do życia w rodzinie*, udział w innych zajęciach, na których poruszano tematykę seksualności człowieka, rozmowy z rówieśnikami, płeć, miejsce zamieszkania oraz uczęszczania do liceum różnicuje stosunek respondentów do wy-

---

³⁷ M. Dąbkowski, *Szkoła a zachowania seksualne młodzieży*, W: *Psychiatria w Praktyce Ogólnolekarskiej* 2003, t.3, nr 3, s.123, www.psychiatria.med.pl, (uzyskano 05.03.2016 r.).

³⁸ Z. Lew-Starowicz, *Zdrowie seksualne*, W: Z. Lew-Starowicz, A. Długołęcka, *Edukacja seksualna*, Świat Książki, Warszawa 2006, s. 133.

³⁹ K. Wąży, *Socjalizacja seksualna i przemiany...*, *op. cit.*, s.65-69.

branych norm obyczajowości seksualne młodzieży. Na podstawie analizy wyników można stwierdzić, że:

- a) Stosunek uczniów, którzy uczęszczali na zajęcia *wychowanie do życia w rodzinie*, do wybranych norm z zakresu obyczajowości seksualnej jest bardziej zgodny z oczekiwaniami społecznymi.**

Uczniowie uczęszczający na zajęcia edukacyjne *wychowanie do życia w rodzinie* częściej niż nieuczęszczający nie akceptują niezgodnych z oczekiwaniami społecznymi zachowań młodzieży o charakterze seksualnym na terenie szkoły lub imprezach szkolnych oraz innych zachowań związanych z umieszczaniem w internecie fotografii i filmów z wizerunkiem nagiego ciała, aktów płciowych oraz przesyłaniem tych materiałów przez telefony komórkowe. Procentowe różnice w odpowiedziach dotyczących opinii na temat tych zachowań, uczniów uczęszczających oraz nieuczęszczających na zajęcia edukacyjne *wychowanie do życia w rodzinie* w liceum, nie są jednak duże (zależność nie jest istotna statystycznie).

- b) Stosunek uczniów, którzy uczęszczali na inne zajęcia edukacyjne, na których poruszano tematykę seksualności człowieka, do wybranych norm w dużej mierze jest zgodny z oczekiwaniami społecznymi - wyniki badań wskazują na pewną tendencję.**

Tematyka seksualności człowieka była, według opinii licealistów, najczęściej podejmowana na lekcjach biologii (62,8%) oraz religii (43,9%). Ponad połowa uczniów uczestniczących w zajęciach edukacyjnych innych niż *wychowanie do życia w rodzinie*, na których omawiano zagadnienie związane z seksualnością człowieka, wykazywała zgodny z oczekiwaniami społecznymi stosunek do wybranych norm z zakresu obyczajowości seksualnej młodzieży (pozostali badani rzadziej prezentowali takie opinie).

Zdecydowana większość licealistów z tej grupy (80%) nie akceptuje prezentacji w internecie fotografii i filmów zawierających wizerunek nagiego ciała, aktów płciowych oraz przesyłania tych materiałów przez telefony komórkowe. Również zdecydowana większość tych uczniów (87%) twierdzi, że aborcja nie może być szczególnym środkiem antykoncepcyjnym. Co drugi z nich nie akceptuje odważnego makijażu, nieco mniej (około 40%) ostrego tatuażu, a co trzeci z nich nie akceptuje piercingu.

Stosunkowo rzadko licealiści z tej grupy (około 12%) wyrażają pogląd, że inicjacja seksualna powinna się odbywać dopiero po ślubie. Trzy czwarte (75%) z nich twierdzi, że miłość jest najważniejszym powodem podejmowania współżycia seksualnego przez młodzież.

c) Stosunek dziewcząt do wybranych norm z zakresu obyczajowości seksualnej jest bardziej zgodny z oczekiwaniami społecznymi niż stosunek chłopców.

Dziewczęta częściej niż chłopcy nie akceptują niepoprawnych zachowań młodzieży o charakterze seksualnym na terenie szkoły i imprezach szkolnych. Namiętne pocałunki, pieszczoty w takich sytuacjach akceptuje więcej niż połowa chłopców (66,7%, 55,3%), natomiast stosunki płciowe co trzeci z nich (33,3%), a tylko odpowiednio 35,7%, 20,5%, 4,6% dziewcząt. Chłopcy są jednak mniej tolerancyjni niż dziewczęta w sprawach związanych z nietypowym wyglądem zewnętrznym ich rówieśników – więcej niż połowa chłopców nie akceptuje odważnego makijażu (55,4%), piercingu (60,2%) i ostrego tatuażu (54,7%), a tylko odpowiednio 39,6%, 16,8%, 30,7% dziewcząt. Zależności w tym zakresie okazały się istotne statystycznie.

Dziewczęta najczęściej wskazują (29,0%), że najbardziej odpowiedni wiek do podjęcia inicjacji seksualnej to 18 lat, natomiast według chłopców (37,3%) jest to mniej niż 18 lat. W tym przypadku otrzymano również wyniki istotne statystycznie. Miłość, według opinii licealistów, jest najważniejszym powodem podejmowania współżycia płciowego przez młodzież, a jego najważniejszą negatywną konsekwencją jest niechciana ciąża oraz choroby przenoszone drogą płciową.

Uczennice częściej niż uczniowie nie akceptują umieszczania w internecie zdjęć i filmów z wizerunkiem nagiego ciała (99,0% i 72,3%), aktów płciowych (98,5% i 79,2%) oraz przesyłania tych materiałów przez telefony komórkowe (97,4% i 73,3%). Licealistki zdecydowanie nie akceptują sponsoringu jako formy prostytuowania się młodzieży, „wystawiania dziewictwa na sprzedaż” czy prezentowania różnych zachowań seksualnych na video-czatach za odpowiednią opłatą (odpowiednio 100%, 99%, 100% negatywnych ocen). Badani młodzi mężczyźni pod tym względem są bardziej tolerancyjni. Część z nich akceptuje te zachowania (odpowiednio 5,9%, 9,2%, 9,3%).

Poglądy chłopców i dziewcząt są zbieżne w kwestii dopuszczalności aborcji. Według licealistów aborcja nie może być zawsze dopuszczalna i na pewno nie może

być szczególnym środkiem antykoncepcyjnym. Więcej chłopców (73,5%) niż dziewcząt (60,8%) uważa, że tabletki „dzień po” powinna być dostępna w Polsce bez recepty.

d) Częste prowadzenie rozmów licealistów z rówieśnikami na temat seksualności człowieka nie ma związku z poglądami na temat zachowań młodzieży dotyczących sfery obyczajowości seksualnej.

Częstotliwość rozmów ankietowanych na temat seksualności człowieka z rówieśnikami ze szkoły nie różnicuje w sposób znaczący ich poglądów na temat niektórych zachowań seksualnych młodzieży. Nieco więcej licealistów, którzy często rozmawiali ze sobą na tematy dotyczące seksualności człowieka, wyraziło swoją akceptację w odniesieniu do niepoprawnego zachowania się młodzieży na terenie szkoły oraz zachowań związanych z umieszczaniem fotografii, filmów z wizerunkiem nagiego ciała, aktów płciowych w internecie, przesyłaniem tych materiałów przez telefony komórkowe.

Wyniki istotne statystycznie otrzymano analizując zależność między częstotliwością rozmów licealistów na tematy związane z seksualnością człowieka oraz ich poglądami dotyczącymi podejmowania przez młodzież współżycia płciowego. Co prawda wszystkie trzy grupy (często, rzadko i nierozmawiające na te tematy) na pierwszym miejscu wymieniły miłość (76,7%, 74,2%, 50,0%) na drugim – potrzebę rozładowania napięcia seksualnego (7,4%, 12,4%) lub ciekawość (nierozmawiający-21,4%), a na czwartym – alkohol (4,2%, 3,4%, 7,1%).

e) Miejsce zamieszkania oraz uczęszczania do szkoły nie różnicują poglądów licealistów na temat zachowań młodzieży dotyczących sfery obyczajowości seksualnej.

Miejsce zamieszkania oraz miejsce uczęszczania do szkoły ponadgimnazjalnej nie różnicuje stosunku uczniów do wybranych norm z zakresu obyczajowości seksualnej. Badaniu poddano licealistów, a więc tę grupę młodzieży, która zgodnie z założeniami naszego systemu kształcenia przygotowuje się do matury, a potem do podjęcia studiów wyższych. Badania przeprowadzono w ostatnim semestrze nauki w liceum, a więc zgodność z oczekiwaniami społecznymi poglądów respondentów na kwestie dotyczące zachowań seksualnych młodzieży należałoby tłumaczyć oddziaływaniem socjalizacyjnym szkoły, nauczycieli, rówieśników. Może dlatego poglą-

dy młodzieży pochodzącej z różnych środowisk i uczącej się w różnych miejscowościach na te same kwestie okazały się podobne.

Wnioski i postulaty

1. Z badań wynika, że zajęcia edukacyjne *wychowanie do życia w rodzinie* przyczyniają się do socjalizacji seksualnej licealistów, ale ranga tych zajęć w porównaniu do pozostałych przedmiotów jest niska, co zapewne nie działa mobilizująco na nauczycieli jak i uczniów. Należałoby podjąć szereg działań, aby to zmienić:

- Zajęcia edukacyjne *wychowanie do życia w rodzinie* powinny być obowiązkowe dla każdego ucznia. Dzięki temu zostałyby umieszczone w szkolnym planie lekcji dla każdej klasy.
- Należałoby przeznaczyć 30 godzin lekcyjnych w cyklu nauczania trzyletniego liceum ogólnokształcącego lub 45 godzin lekcyjnych w cyklu czteroletniego liceum – zrezygnować z zajęć w klasie maturalnej. W takiej sytuacji należałoby zmienić podstawę programową zajęć edukacyjnych *wychowanie do życia w rodzinie*, żeby ją dostosować do tej liczby godzin oraz zainteresowań licealistów. Należałoby również przygotować odpowiednie podręczniki oraz pomoce dydaktyczne.
- W celu podniesienia rangi tych zajęć konieczne jest zatrudnienie odpowiednio wykwalifikowanej kadry, a więc takich nauczycieli, którzy ukończyli studia wyższe magisterskie lub studia podyplomowe z tej dziedziny. Nauczyciele ci powinni posiadać wiedzę zgodną z najnowszymi osiągnięciami nauki oraz założeniami i zaleceniami dotyczącymi zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego WHO.
- Nauczyciele prowadzący zajęcia edukacyjne *wychowanie do życia w rodzinie* powinni otrzymać wsparcie finansowe ze strony dyrekcji, między innymi, na dokończanie się i podnoszenie swoich kwalifikacji, środki na wyposażenie szkoły (biblioteki szkolnej) w odpowiednie podręczniki (nie tylko rekomendowane przez MEN) i inne środki dydaktyczne (plansze, filmy, tablice). Nauczyciele powinni stosować różnorodne metody i formy pracy.

2. Inne zajęcia edukacyjne, na których poruszana jest tematyka związana z seksualnością człowieka, również mogą przyczyniać się do socjalizacji seksualnej

młodzieży. Wszyscy nauczyciele powinni mieć odpowiednią wiedzę na temat rozwoju psychoseksualnego młodzieży, powinni być wyczuleni na te kwestie, wtedy realizując program nauczania ze swojego przedmiotu mogliby kształtować zachowania młodzieży zgodne z oczekiwaniami społecznymi. Wiedzę na temat seksualności człowieka nauczyciel każdego przedmiotu powinien nabyć podczas studiów (problematyka ta powinna być składową programu studiów dla kandydatów do zawodu nauczyciela), a w trakcie pracy powinien ją aktualizować uczestnicząc w odpowiednich kursach szkoleniowych i warsztatach.

3. Statuty szkół, programy wychowawcze i profilaktyczne powinny zawierać więcej uregulowań dotyczących norm i zasad z zakresu obyczajowości seksualnej. Te zapisy powinny być tworzone z udziałem uczniów i ich rodziców. Nauczyciele otrzymaliby w ten sposób odpowiednie narzędzia uprawniające ich do ingerencji na terenie szkoły w proces społecznego uczenia młodzieży okazywania swojej seksualności, co w dużej mierze warunkowałoby socjalizację seksualną młodych ludzi.

5. Należałoby włączyć w działania wychowawcze wszystkich pracowników szkoły, zarówno nauczycieli jak i pracowników administracji i obsługi, aby nie byli obojętni w sytuacjach, kiedy uczniowie nie przestrzegają norm obyczajowych na terenie szkoły, zwłaszcza podejmują działania o charakterze przemocy. Jest to zadanie dla dyrekcji szkoły oraz rady pedagogicznej, aby zadbać o odpowiednią komunikację między wszystkimi pracownikami szkoły - wtedy można oczekiwać pożądaných efektów.

6. Konieczna jest efektywna pedagogizacja rodziców. Tematyka powinna dotyczyć prawidłowości rozwoju psychoseksualnego dzieci i młodzieży, zagrożeń typowych dla okresu dorastania, prawidłowych relacji w rodzinie, możliwości instytucjonalnego wsparcia rodziny i adolescentów.

Cytowana literatura:

- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Bancroft J., redakcja I wydania polskiego: Z. Lew-Starowicz, A. Robacha, *Seksualność człowieka*, Elsevier Urban & Partner, Wrocław 2011.
- Beisert M., *W poszukiwaniu modelu seksualności człowieka*, W: M. Beisert (red.), *Seksualność w cyklu życia człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Borowicz R., *Socjalizacja*. W: *Encyklopedia socjologii*, . (t. 4). Oficyna Naukowa, Warszawa 2002.
- Chomczyńska-Miliszkievicz M., *Edukacja seksualna w społeczeństwie współczesnym. Konteksty pedagogiczne i psychospołeczne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2002.
- Dąbkowski M., *Szkoła a zachowania seksualne młodzieży*, W: „Psychiatria w Praktyce Ogólnolekarskiej”, 2003, t.3, nr 3, s.123, www.psychiatria.med.pl, (uzyskano 05.03.2016 r.).
- Foucault M. *Wola wiedzy*, W: *Historia seksualności*, przeł. B. Banasik, T. Komendant, K. Matuszewski, Gdańsk 2010.
- Gola B., *Modele zachowań seksualnych w prasie młodzieżowej i poglądach nastolatków*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Imieliński K. (red.), *Seksuologia. Zarys encyklopedyczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985.
- Imieliński K., *Fizjologiczne aspekty seksuologii*, W: K. Imieliński (red.), *Seksuologia biologiczna*, PWN, Warszawa 1985.
- Imieliński K., *Seksjatria*, t. I, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1990.
- Izdebski Z., *Edukacja seksualna*, W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 1*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003.
- Izdebski Z., *Pedagogika seksualna*, W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t.4*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003.
- Izdebski Z., *Edukacja seksualna w Polsce*, W: Z. Izdebski, A. Ostrowska, *Seks po polsku. Zachowania seksualne jako element stylu życia Polaków*, MUZA SA, Warszawa 2003.
- Izdebski Z., Wąż K., *Edukacja seksualna. Potrzeba, oczekiwania społeczne, realizacja*, „Edukacja. Studia. Badania. Innowacje”, 2011.
- Izdebski Z., *Seksualność Polaków na początku XXI wieku, Studium badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
- Kernberg O.F., *Związki miłosne. Norma i patologia*, przeł. E. Lipka, Zysk i S-ka, Poznań 1998.
- Kijak R. J., *Seks i niepełnosprawność. Doświadczenia seksualne osób z niepełnosprawnością intelektualną*, Oficyna Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2009.
- Lara-Torre E., Spotswood L., Correia N., Weiss P. M., *Intrauterine contraception in adolescents and young women: a descriptive study of use, side effects, and compliance*. J. Pediatr Adolesc Gynecol., 24(1) 2011.

- Lew – Starowicz Z., *Kluczowe pojęcia: seks i erotyzm, miłość i związek*, W: Z. Lew– Starowicz, A. Długolecka, *Edukacja seksualna*, Świat Książki, Warszawa 2006,
- Manlove J., Ikramullah E., Mincieli L., Holcombe E., Danish S., *Trends in sexual experiences, contraceptive use and teenage childbearing: 1992-2002*.
- McKinney K., Sprecher S., *Sexuality in Close Relationships*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ, 1991.
- Obuchowska I., Jaczewski A., *Rozwój erotyczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2002.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
- Radziewicz-Winnicki A., *Pedagogika społeczna wobec realiów codzienności*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Raport z badania: *Opinie i oczekiwania młodych dorosłych (osiemnastolatków) oraz rodziców dzieci w wieku szkolnym wobec edukacji dotyczącej rozwoju psychoseksualnego i seksualności*. Wydawca: Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa, lipiec 2015.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz o metodach i środkach świadomej prokreacji, zawartych w podstawie kształcenia ogólnego, Dz.U. Nr 67, poz.756.
- Tillmann K.- J., *Teorie socjalizacji Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, Tłum.: G .Bluszcz, B. Miracki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Trawińska M., *Socjologia seksu*, W: K. Imieliński (red.), *Seksuologia społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1984.
- Wąż K., *Socjalizacja seksualna i przemiany w obyczajowości seksualnej młodzieży*, W: Z. Izdebski, T. Niemiec, K. Wąż, *(Zbyt) młodzi rodzice*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2011.
- Wąż K., Tabaczuk A., *Realizacja zajęć wychowanie do życia w rodzinie w szkołach podstawowych, gimnazjalnych i szkołach ponadgimnazjalnych w Zielonej Górze*, Zielona Góra 2016, nieopublikowany raport z badań.
- Yarber W. L., Sayad B. W., *Human sexuality. Diversity in contemporary America*, Eighth Edition, 2013.